

Finansų ministrė Ingrida Šimonytė: Kuo sergi, nuo to ir gydykis

Beveik medicininis ekskursas į Lietuvos ir Lenkijos ekonomikos panašumus ir skirtumus

Polemika apie ekonomikos situaciją čia ir svetur bei Vyriausybės veiksnių vertinimai dažnai primena pasakojimą apie anekdotinį vaistinių lankytoją, kuris atėjęs į vaistinę prisiperka įvairių vaistų (ypač, jei yra žodis „Akcija“) ir geria juos profilaktiškai, nepaisydamas to, kad galbūt jo geriama vaistai veikia priešingai vienas kito atžvilgiu – vienas preparatas, pvz., spaudimą didina, o kitas – mažina. Tačiau juk visi žinome, kad vaistai gali dar ir kenkti, ypač jeigu pasiskiriami savigydos principais, remiantis vien kaimynės sėkmingo gydymosi istorija.

Lygiai taip pat yra apgaulinga tiesiogiai lygintis su valstybėmis, kurias pasaulio finansų krizė paveikė mažesniu mastu, nes jų ūkio struktūra, dydis, monetarinis režimas iš esmės skiriasi nuo Lietuvos, todėl ir naudotinos priemonės susidariusioms problemoms spręsti, ir jų pasekmės yra kitos. Antai, vertinant vien BVP augimo duomenis, visos ES šalys ir visos tarptautinės organizacijos turėtų masiškai siųsti savo institucijų pareigūnus į Lenkiją kelti kvalifikacijos, kadangi ši valstybė vienintelė demonstruoja teigiamus metinius BVP augimo rodiklius, todėl, matyt, žino ir moka kažką, ko nežino ir nemoka kiti?

Apie Lenkijos ūkio augimą

Lenkijos ūkio augimo varikliai šiuo laikotarpiu yra eksportas ir vidaus vartojimas. Eksportas – ir mūsų išgyvenimo šaltinis. Taigi, kodėl Lenkijos eksportui sekėsi geriau? Pagrindinis atsakymas – zlotas nuvertėjo sparčiai ir reikšmingai, tai atpigino Lenkijos produkciją jos prekybos partnerių ir konkurentų atžvilgiu taip pat greitai ir stipriai. Gali kilti klausimas - jeigu zlotui buvo leidžiama taip žemai kristi ir „nieko neatsitiko“, galbūt tai gera išeitis? Deja, taip nebūna, kad nieko nebūtų (žr. Šauniojo kareivio Šveiko nuotykius), tik pasekmių mastas gali būti įvairus – zloto nuvertėjimas neabejotinai neigiamai paveikė Lenkijos namų ūkius, o tokį poveikį galima kažkiek toleruoti tik todėl, kad namų ūkių išsiskolinimas užsienio valiuta yra santykinai mažas. Tačiau įtaka vešiesiems finansams akivaizdi - dideli biudžeto deficitai ir dėl to auganti skola kartu su zloto nuvertėjimu kitamet artina Lenkiją prie Konstitucinės 55 procentų BVP skolos ribos, o tai iš Lenkijos valdžios pareikalautų itin staigių sprendimų, kurie visada nepopuliarūs (žinome tai iš 2008 metų gruodžio patirties).

Taigi, ką iš to gali prisitaikyti sau Lietuva? Nieko. Beveik 20 metų turint valiutų valdybą ir siekiant galiausiai pakeisti litą euru turbūt niekas nebūtų pataręs rizikuoti ir pasaulio finansų suirutės metu pereiti prie mums nebūdingo plaukiojančio kurso režimo bei tiesiog devaluoti litą, įgyjant gana abejotiną naudą eksportui (daug importuojame, kad pagamintume savo eksportuojamą produktą), tačiau pasmerkiant visus skolininkus garantuotai padidėjusioms skoloms (juk beveik 70 proc. visų suteiktų paskolų Lietuvoje yra užsienio valiuta)

Apie vidaus vartojimą

Na, o kaipgi su vidaus vartojimu? Nors Lietuva 2007–2008 metus augo išpūdingais mastais iš esmės dėl vidaus vartojimo, Vyriausybės kritikai nuolat linkę pamiršti, kas apmokėjo to vartojimo sąskaitą? Tai buvo skolinti pinigai, kuriuos pigiai gaudavo verslas, namų ūkiai, galų gale, valstybė. Šie pinigai buvo noriai investuojami į nekilnojamąjį turtą ir su juo susijusias kitas prekes ir paslaugas, taupyti atrodė kvaila, nes buvo manoma, kad toliau tik augsime. Deja, pigaus kredito pasaulyje nebėra. Todėl išivaizduoti, kad Lietuva turi bent menkiausių galimybių tą vidaus vartojimą tikslingai skatinti, yra naivu – joks šaltinis nepadovanos

Lietuvai 20 milijardų litų, reikalingų buvusiai vidaus paklausai, maitintai kreditų, išsaugoti. Galiausiai puikiai pamatėme, kuo mažai šaliai baigiasi susižavėjimas greitu augimu per vidaus vartojimą, apmokamu dar neuždirbtais pinigais: susikoncentravę į uždaruosius sektorius – statybą, nekilnojamojo turto prekybą, mažmeninę prekybą, – kurie nieko neparduoda į užsienį, o priešingai, daug importuoja, – esame paliesti pasaulio finansų krizės daug labiau nei kiti.

Apie pajamas

Ar galima teigti, kad Lenkijai sekasi geriau ir jos mokestinės pajamos nemažėja taip dramatiškai kaip Lietuvoje, todėl kad ji nedidino PVM? Nuodugniau panagrinėję statistiką pamatysime, kad Lietuvos gyventojų apsipirkimai Lenkijos biudžeto tikrai neišgelbėjo – PVM pajamos 2009 m. I ketvirtį buvo 10 procentų mažesnės negu tą patį 2008 metų laikotarpį, nors mažmeninės prekybos apyvarta visą laikotarpį augo. Taigi, taip tęsdami polemiką, galime priėti diskusiją „ad absurdum“ ir stebėtis, kodėl Lenkijoje pajamos apskritai krinta – juk jos ūkis, o ypač prekyba, auga? Atsižvelgiant į tai, kad Lenkijoje mažėjo pajamų mokesčiai mažesnes pajamas gaunantiems žmonėms, ir taikant pas mus įprastas klišes kaimynų biudžeto pajamos tiesiog negalėjo mažėti, juk čia, Lietuvoje, daugelis žino ir pritaiko tik tą vieną dėsnį ir Lafero kreivės viršutinę dalį – „mažėjantys mokesčiai visada reiškia biudžeto pajamų augimą“. O galbūt vis dėlto viskas yra gerokai subtiliau?

Nepaisydami PVM didinimo, Lietuvoje matome tik trumpalaikį jo poveikį kainoms, statistika negailestinga – kainos mažėja (Lenkijoje, beje, nedidelė, bet infliacija), rodos, tik imk ir vartok, jeigu jau vartojai net tada, kai kainos augo po 10 procentų. Deja, bėda kitur – pasibaigus pigiems kreditams vartojimui tiesiog nebėra finansinių išteklių, tad kaina tampa svarbi. Juk antai ir Estijos, iki pat šių metų vidurio nedidinusios PVM, pajamos iš šio mokesčio (beje, kaip ir kitos pajamos) grįžo į tą patį „*ikibuminį*“ 2006 metų lygį.

Apie lengvatas

Galbūt PVM lengvatos mėšai ir daržovėms gelbsti Lenkijos biudžetą? Lietuva turi jau pakankamai ilgą istoriją, kad savo, o ne kitų pavyzdžiu įrodytų, kaip spartaus ūkio augimo metu PVM lengvatos neteikia jokios naudos vartotojui, o kainos auga dėl infliacijos. Tokiam efektui pasiekti reikia dviejų dalykų – lėšų pertekliniam vartojimui apmokėti (pigūs kreditai, milžiniškas valstybės išlaidų algoms ir socialinėms išmokoms augimas) bei ribotos konkurencijos (oligopolijos), kuri leidžia teorinį vartotojo laimėjimą paversti pardavėjo pelnu. Plačiai žinoma, kad Lietuvoje 4 prekybos tinklai užima daugiau kaip 70 proc. mažmeninės maisto produktų rinkos, o Lenkijoje konkurencija gerokai didesnė – 8–9 didieji tinklai valdo apie pusę rinkos, kitą dalį užima tūkstančiai parduotuvėlių.

Beje, pamenu kai kuriuos dabartinius PVM lengvatų panaikinimo kritikus, anksčiau gana kietai kritikuojančius pačias lengvatas – ar kažkas ekonomikos dėsnuose pasikeitė?

Apie priežastis ir pasekmes

Priežasčių ir pasekmių painiojimas ir pavienių skaičių lyginimas (sąmoningas ar ne) yra tipinis viešosios polemikos reiškinys - kvaila būtų neigti, kad Lietuvos Vyriausybės veiksmai, deja, veikia ta pačia kryptimi, kaip ir ekonomikos nuosmukis, kaip ir kvaila būtų neigti, kad sunkmetis visada provokuoja šešėlinę ekonomiką, todėl greito atsigavimo nepalengvina. Nenoriu leisti į detales, ar akcizas degtinei turėjo būti padidintas iki N litų, ar verčiau reikėjo uždaryti M įstaigų, tačiau einant bet kuriuo iš šių kelių minusų neišvengsi – žmonės vartos

mažiau degtinės arba M įstaigų buvę darbuotojai nevertos beveik nieko. Todėl apsimesti, kad buvo kitas veikimo būdas, nei bandyti kuo labiau sumažinti grėsmingai besiveriantį pajamų ir išlaidų atotrūkį, yra negarbinga – tokiai mažai šaliai pasiskolinti 20 mlrd. litų bet kokia kaina vien tam, kad laikinai pamaitintų bebliūkstantį burbulą, būtų savižudiška, nes tai būtų vien kompreso pridėjimas prie operuotinos vietos - trumpam padeda, bet negydo, o dažniausiai dar ir kenkia.

Apie panašumus

Kyla klausimas - ar šalys turi ką nors bendra? Vienas bendras bruožas – abiem sunkiai sekėsi tvarkytis su viešosiomis išlaidomis 2008 metais, todėl šiandien abi turi perviršinį deficitą, kuris esamomis aplinkybėmis nepaliaujamai didėja ir kurį būtina sumažinti. Sakysit, kas čia tokio, normalu turėti deficitą nuosmukio metu? Galbūt, tačiau klausimas yra koks tas deficitas ir kokia jo turėjimo kaina. Sparčiai auganti skola ir yra ta kaina, kurią tenka mokėti ateityje už tai, kad šiandien nenorime priimti nepopuliarių sprendimų, „nemokamų“ deficitų nebūna. Lenkijos finansų ministro Jaceko Rostowskio praėjusios savaitės straipsnis „Gazeta Wyborcza“ gana aiškiai įvardija dilemas, su kuriomis susidurs Lenkijos valdžia rengdama 2010 metų biudžetą – deficitas didės reikšmingai, o jam finansuoti reikia didinti mokesčius arba atlikti milžiniško masto privatizavimą.

Apie „viską reikia daryti kitaip“.

Kitas bendras šalių bruožas yra tas, kad dosnių patarimų elgtis priešingai negu elgiamasi neišvengia ir Lenkijos Vyriausybė. Neišvengia ji ir situacijos, kai nepritariama jokiai iš alternatyvų: išlaidų mažinimui - „ne“, privatizavimui – „irgi ne“, o jau mokesčių didinimui – tai „visada ne“. Paprastai nedaugžodžiaujama (galbūt tai paslaptis, verta išradimo patento?), apsiribojama teiginiu, kad „viską reikia daryti kitaip“. Panašu, kad pozityvą abiejų Vyriausybių veikloje geriau išvelgia išorės vertintojai, tuo įrodydami seną tiesą, kad savam krašte pranašu būti sunku.

Pabaigai

Gaila, kad skaičių ekvilibristikos meną daugelis atrado tik dabar, kai ekonomika pademonstravo didelį nuosmukį. Kodėl neskubėjome lygintis su kitais, kai augome po beveik 10 procentų (išskyrus su Baltijos valstybėmis, kurios tuomet augo, žinoma, labiau ir tai mus labai liūdino)? Kai darbo užmokestis augo po 20 procentų? Kodėl nekėlėme sau klausimo – ar tai gali tęstis ilgai? Todėl teisingausia būtų matyti konkrečiai savo problemas ir bandyti spręsti būtent jas, t.y. gydytis mūsų ligoms gydyti tinkamais vaistais, užuot gėraliojus viską tikintis gal padės. Manau, kad mūsų pagrindinę ligą (augančius deficitus, kurie nevaldomi sukeltų skolos vėžį) ir gydome, o santūraus pagrindo tikėtis, kad pirmieji stabilizavimosi ar atsigavimo ženklai pasaulyje netruks pasiekti ir mus, yra.